

AKÝMI PROSTRIEDKAMI MOŽNO NAJISTEJŠIE
DOCIELIŤ ROZŠÍRENIE MAĎARSKEJ REČI
MEDZI OBYVATELMI UHORSKA?

MYŠI SA CHYTAJÚ NA SLANINKU

KRÁLOVSTVO JEDNEJ REČI A JEDNÝCH
MRAVOV JE SLABÉ A KREHKÉ.

SV. ŠTEFAN, KRÁL UHORSKA.

BASEL 1834

Vytlačené u Schneidera

DURCH WELCHE MITTEL LÄSST SICH
DIE VERBREITUNG DER MAGYARISCHEN
SPRACHE UNTER DEN EINWOHNERN UNGARNS
AM SICHERSTEN ERZIELEN?

MIT SPECK FÄNGT MAN MÄUSE

UNIUS LINGVAE UNIUSQUE MORIS REGNUM
IMBECILLE ET FRAGILE EST.

S. STEPHANUS REX UNGARIAE.

BASEL 1834

Gedruckt bei Schneider

Nielen meč, ale aj jed je vražedným nástrojom; je určitá nekrvavá vyhladzovacia vojna, ktorá sa pred sudcovským kreslom mravnosti iste nezdá byť menej odsúdeniahodnou ako tá, ktorá tisíce bratov nechá vykrvacať na popravisku. Národom je národnosť práve taká svätá ako vlasť. Čo sa s naruživosťou začína, to nemôže mať priaznivý výsledok, pretože samo v sebe nosí bujnejší zárodok nezdaru. Maďari chcú pestovať svoju rodovú reč a robia to tak dobre, ako aj my Slovania dobre robíme, keď vzhľadom na našu reč vyvíjame tú istú horlivosť. Spriatelenému národu chcieť natískať svoju, hoci aj úctyhodnú zvláštnosť je protiprávne, a preto je prirodzeným dôsledkom odpor.

Gróf C. J. P. Sermage.
Luna 1833, str. 157.

Pretože Jozef II. chcel mocenským výrokom zaviesť v Uhorsku nemeckú reč, musela sa Maďarom, proti tej reči predpojatým, rezolúcia^a Leopolda II. zdať dvojnásobne potešiteľnou, lebo odporúčala pestovať a rozširovať ich materinskú reč. Sapiienti pauca!¹ Kaunitz im musel hodiť niečo takého, čím by sa rozpálené mysle mohli ochladíť. — To bolo anno² *tisícšesťdesiat*! — Od toho času až do posledného krajinského snemu, ktorý si na tejto veci, a to aj s odložením dôležitejších vecí veľmi dal záležať, uplynuli už dávno tri desaťročia a oná záležitosť takmer zostala stáť na tom istom mieste. — Napokon sa jej na obidvoch posledných krajinských snemoch zaujali s takou horlivosťou, že sa zo strany niektorých ľudí zatúlala už za hranice možnosti. — A tam získaný impulz trvá ďalej, napriek rozličným svetovým udalostiam, ktoré vyžadujú pozornosť a zase odvádzajú pozornosť od toho, čo tu doma robí ťažkosť. Aj tu sa teda opakuje onen zvláštny úkaz terajších čias, a to, že „v našich dňoch, v ktorých svetoobčianstvo nachádza tak mnoho prístupu do mysli ľudí, aj nacionalizmus tak násilnícky vystupuje“. Priatelia maďarskej reči hneď tam na sneme sa zaviazali na značné peňažné obete, ktoré priniesli pre rozšírenie a zdokonalenie maďarčiny.^b

A to je, prirodzene, viac hodno, než onen divoký krik povolaných i nepovolaných, ktorí ubližujúc ostatným národom Uhorska prudko na tom pracujú, aby ostatné reči umlčali alebo ich prinajmenšom maďarskej reči podriadili. A kým sa maďarskej reči takto chce pomáhať múdrymi alebo nemúdrymi, medzi inším aj veľmi nehumánnymi prostriedkami pozdvihnutia, v ten istý čas oduševnene jasajú v ústrety hrdinom Poľska.^c

Zo strany vlády sa na krajinskom sneme z roku 1830 vykonalo veľmi mnoho vo veci napomáhania štúdia maďarskej reči, ale s múdрым obmedzením. Jeho Veličenstvo potvrdilo rokovania stavov na ten spôsob, že kráľovské miestodržiteľstvo, s výnimkou obežníkov, má uhorsky³ píšucim vrchnostiam nielen odpovedať v tejto reči, ale má aj všetky ostatné nariadenia vyhotovovať v uhorskej reči. Kráľovskej tabuli je nariadené

v zapelovaných uhorských procesoch vynášať rozhodnutia v uhorskej reči. Všetkým ostatným súdnym vrchnostiam je dovolené viesť procesy v uhorskej reči. Ale tie vrchnosti, u ktorých sa táto reč ešte nestala obvyklou, sú oprávnené rozsudky podľa ľúbosti spisovať po latinsky alebo po uhorsky. Ako podmienka ustanovenia^d vo verejnom úrade je určená znalosť uhorskej reči, spod čoho sú vyňatí len doteraz už účinkujúci úradníci. Najmä budúci advokáti dostali trojročný odklad, po ktorom nikto nedostane diplom, kto neovláda uhorskú reč. Všetky uhorské pluky, uhorská vojenská hranica, ako aj všetky vojenské správy v Uhorsku musia už teraz prijímať dokumenty vystavené v uhorskej reči. Otázka prednášania na školách bola zverená komisii v odbore literatúry. Ináč musia byť všetky veci predkladané na najvyššie rozhodnutie, ako aj korešpondencia s nemeckými dedičnými krajinami, osnované v latinskej reči.

Tak si kráľ a krajina obojstranne podávajú ruky, aby sa používanie maďarskej reči urobilo všeobecnejším, než to bolo dosiaľ.

Tá reč si aj zaslúži, aby jej dokonca i cudzinci, a to najmä bádatelia v odbore reči, venovali svoju pozornosť. Tak jej ju už venoval Angličan *Bowring*, ktorého *Rumy* (povedzme to tak približne), ako čo by sám hovoril rečou anglického parlamentu, má vo zvyku nazývať svojim „učeným priateľom“. — Tá reč stojí, bez toho, že by mala niečo spoločné s východnou úplavicou, ako ázijská rarita v Uhorsku a Sedmohradsku, jediná a sama tu, nenachádzajúca žiadnu rovnorodú sestru na celom zemskom okruhu, iba ak by sa pánu *Csomovi* podarilo niekde nejakú vyslieďť. — Ona síce nemá žiadne bohatstvo ako arabská reč, ani žiadnu gramatickú dokonalosť ako grécka, nemecká a slovenská reč. Má však celkom osobitné cnosti, aké sa postrádajú u iných reči. Ona zneje ako francúzska, talianska a poľská reč, eufonicky aj pre cudzie ucho, kým zvuk nemeckej, anglickej a slovenskej reči nijako zvlášť nepobaví. Od hrmiaceho maďarského „*ördög teremtette!*“⁴ koľko tu nuansí eufónie až nadol po piano: „*drága kincsem galambocskám!*“^{d/1} Ak je nejaký nemecký hexameter, hoci aj z Vossovej oficíny, dobrý na trhanie zubov, tak sa uhorský ďalej kotúľa napriek homérskeму a ešte zvučnejšie, najmä ak vieme dobre grécky čítať.

No a pre obyvateľa Uhorska, aj keď hovorí ináč nemecky, slovensky, srbsky, chorvátsky, rusnacky, valašsky, židovsky, cigánsky, má ona, prirodzene, o toľko väčší záujem. Bolo by si čo želať, aby sme nič iného nespomenuli pri takej veľkej rozmanitosti reči, ktorá nás obyvateľov Uhorska upomína na stavbu babylonskej veže, a pri ešte väčšej rozmanitosti od seba veľmi odlišných nárečí, keby ktorákoľvek z týchto reči, pre mňa hoci aj maďarská, bola označená za všeobecnú reč, a tá by bola schopná doteraz panujúcu latinčinu odohnať z takého úseku, na ktorom sa zdá ako nejaká grimasa takou karikatúrnou a sama sebe sa musí zdať cudzou.

— Namiesto tejto vyžitej reči nech sa uplatňuje vo všeobecnom, cirkevnom, politickom, právnom živote reč živá. Viem veľmi dobre, ako sa latinčinu proti podobnému vyobcovaniu pokúšajú tým zachrániť, že poukazujú na prvé časy uhorskej monarchie, od ktorých je ona so všetkými inštitúciami Uhorska tesne zlúčená a právnik nemôže byť bez nej. Ale veď kto by aj chcel, s výnimkou prepriatcov, celkom vyobcovať zo škôl latinskú reč? Na prehnaných radikálov, ktorí by hádam prechovávali túto nerozumnú žiadosť, treba v Uhorsku práve tak málo dbať ako na oných pri Temži, Visle a Seine: všetci vylievajú s kúpeľom dieťa. Nech je latinčina aj naďalej predmetom verejného vyučovania, ale nech je predmetom oveľa podradenejším.⁶ Pri takomto usporiadaní nebude hroziť žiadne nebezpečenstvo maďarskej reči. Len by mala byť biedna husárska latinčina, ako ju cudzinci prípadne nazývajú, vyobcovaná zo všeobecného života, a aby neslúžila ďalej za vehikel⁵ pri prednášaní *všetkých* vedomostí. Je to žalostná vec pre túto latinčinu, ktorú človek nemôže zniesť bez oškľivosti, keď mu ju predložia a keď má túto hatlaninu merať podľa miery skutočnej latinskej reči. Vezmite do ruky učebnice profesorov alebo lepšiu latinskú stať z pera samého protonotára a uvidíte, ako to všetko oplýva oškľivými barbarizmami, čoho sa ostatne ani lepší znalec latinskej reči nemôže tak úplne vyvarovať.

Aby sme na to prišli per associationem idearum,⁶ ešte aj doteraz sa používaniu obidvoch rečí, latinskej a maďarskej, na sneme o nič lepšie nedarí, ako čo bolo v Nizozemsku, kde kráľ otvoril generálne stavy⁷ v holandskej reči, a potom predseda vo francúzskej reči vyzval druhú komoru ešte zostať pospolu. Veľmi prirodzené by bolo na uhorskom krajinskom sneme podobné vyjadrenie zo strany ktoréhokoľvek vyslanca, aké tam v zhromaždení generálnych stavov pri onej príležitosti vyslovil istý Holanďan:⁸ „Počul od pána, ktorý predsedal zhromaždeniu, niekoľko slov v takej reči, ktorej nemôže rozumieť.“ Dalo by sa, kým obidve reči, latinská a maďarská, platia pri rokovaní, aj to použiť na uhorský krajinský snem, čo vtedy v Times povedali vzhľadom na Belgicko: „Čo bolo smiešnejšie, ako počuť v generálnych stavoch holandskú reč, ktorú by vyslanec z juhu bez pomoci tlmočníka nerozumel, hoci by na to odpovedal, a keď by mala zvíťaziť jeho výrečnosť vo francúzskej reči, ktorej by Holanďan práve tak málo rozumel.“ Počuli ste to, vy chudáci vyslanci, ktorým malá zásoba prinesenej latinskej reči nepostačovala, aby porozumeli tomu, čo pán Y. prednáša v latinskej hatlanine, takže sa ich nakoniec zmocnil spánok? Keď sa nejaký pán X. rozplýval v maďarskej reči, kudrlinkami úmyselne vyšňurovanej, počas ktorej Slovák svojho suseda rypol do rebra s tichým: „Čože to povedá?“ a Nemeц zase svojho so slovami: „Wos sogt er?“⁸ — Ak sa v budúcnosti štúdium

maďarskej reči rozšíri a utvrdí a ona sa uháji na krajiniskom sneme, odstráni sa tento nešvár, pričom nech nám Boh pomáha, amen.

Kto však nestrannne posúdi výčiny pravých a nepravých priateľov maďarskej reči, ten, ak sa o jej prijatie úprimne zaujíma, s poľutovaním zistí, že správanie oných ľudí bolo až dosiaľ veľmi *neúčelné*. Oni pracovali *sami proti sebe* a čo povedali alebo urobili pre rozšírenie maďarskej reči bolo také, že mysle proti nim urobilo predpojatými, ba ich až *pobúrilo*, namiesto toho aby ich bolo získalo pre vec maďarčiny.

Nechajte nás bližšie pozorovať toto správanie prepriatcov, na jednej strane *bláznivé* a na druhej strane *bezprávne*. Ak budú nadostač rozumní a uvážia dobre mienenú výstrahu, tak namiesto doterajšieho odpudzujúceho správania narazia na celkom opačnú cestu, a vtedy môžu byť ubezpečení, že sa už tým preukážu maďarskej reči dôležité služby, keď sa odstránia ťažkosti, ktoré sami Maďari položili do cesty svojmu vlastnému záujmu. Keď sa toto zrelo uváži, potom uvidíme, čo treba urobiť, aby sa cieľ dosiahol, namiesto toho aby sa zmaril.

Čo sa teda stalo a čo sa stáva zo strany onej nerozvážnosti, ktorá sama pracuje proti svojmu vlastnému cieľu? Poznám *dve* hlavné chyby, ktorými si poškodili Maďari: je to *prehnanosť ich požiadaviek voči ostatným národom Uhorska*, ako aj *ich pyšné a bezprávne správanie voči nim*. Ostatne sa rozumie, že sú aj tu, ako všade, čestné výnimky, a to sú oduševnení priatelia maďarskej reči, ktorí nahlas alebo potichu odsudzujú správanie prepriatcov.

Predovšetkým sú teda prepriatci *nemierni vo svojich požiadavkách*: lebo nechcú nič, len aby sa všetko, a to v jednom okamihu, pomaďarčilo. Inými slovami: chcú, bez toho, aby nechali potrebný čas na takúto nesmiernu zmenu, aby odteraz všetky národy Uhorska svoju národnosť zapreli, svoju reč zamenili — a to hneď — za reč Maďarov, a takým činom sa s nimi v jeden národ amalgamovali. — A túto neslýchanú metamorfózu chcú dokonca uskutočniť so Slavónskom, Chorvátskom a Dalmáciou, hoci týmto krajinám by práve tak nebolo potrebné natiskať uhorskú reč, ako aj my nechceme, aby *Rakúšan* svoju reč *nám* natiskal. — Rozumní a umiernení, nech je to povedané na česť ľudskosti, budú síce vedieť dezavovať tieto dobrodružné a nespravodlivé zámery, že si ich však prepriatci trúfajú presadiť, to dokázali slovami a činmi. — Ex fructibus eorum cognoscetis eos.⁹ Doklady k tomu sa nájdu tu a tam pod čiarou.

Toľko je teda isté: *Maďari chcú všetko pomaďarčiť*.³ Podľa náhľadov miernejších radikálnych reformistov sa to stane a musí raz stať celkom určite: najnemiernejším medzi najprepriatejšími horí hlava a ešte si trúfajú dosiahnuť tento zlatý vek. Kto si nič iného nežiada, ako vidieť svoju reč tam alebo ešte vyššie, kde je doteraz latinská, pomysli si: *Žiť a nechať aj*

iných žít! — Prepiatci, keďže požadujú nemožné veci, pracujú proti svojim vlastným snahám. Je to veľmi nepríjemná vec pre podobné požiadavky, ktoré chcú *príliš mnoho* a nadto ešte *to príliš mnoho všetko naraz*.

Keď sa vôbec žiada príliš mnoho, nedosahuje sa nič z toho, čo sa požaduje, a zavše sa stráca aj to, čo sa už vymohlo alebo čo by sa bolo celkom iste dosiahlo, keby si patriční boli zmiernili svoje chůfky. (Ho kúón kai to kreás.)¹⁰ Práve tým ste si to skazili, že ste struny príliš napáli. S národmi Uhorska ste sa rozpadli (a to veru mnoho znamená) a vládu ste si nezískali pre tieto ciele. Ona vám síce už podala pomocnú ruku, no roztisnite tak svoje žiadosti, aby sa nezniesli so slušnosťou k iným povinnou a aby urážali povinnosti voči iným, a tak už vopred môžete vedieť, že vláda neschváli vaše snahy. No a vláda predsa nemôže strpieť takú nespravodlivosť, ktorú by ste sa opovážili uskutočňovať proti väčšine obyvateľov Uhorska. Tí síce maďarsky nehovoria, ale sú práve tak, ako aj Maďari, defni jedného otca krajiny, a čiastočne i jeho rodáci podľa reči. Z tejto strany sa teda nemôže úfať žiadnemu nadřžaniu taká snaha, ktorá chce vyplieniť ostatné národy. No a zo strany národov, o existenciu ktorých ide, proti tomuto šialenému neprirodzenému úmyslu stavia sa aj mocný odpor, ktorý je tu celkom prirodzený. Veď sa im podkladá, že ony všetky kvôli jednému národu, počítajúcemu dva až tri milióny, všetkého sa vzdajú, čo má človek najdôležitejšie po svojom živote, viere a cti, totiž svojej reči a národnosti. Je to pravda, čo hovorí Herder: „*Kto mi svoju reč potláča, chce ma olúpiť i o mój rozum a spôsob života, o česť a práva mójho národa.*“

Ako? Myslíte to naozaj vážne, že od Nemcov ako najvzdelanejšieho národa Uhorska (za akých nás uznávajú i sami Maďari) až nadol k polodivným Cigánom všetko sa bude modliť uhorský *Otčenáš* a všetky národy Uhorska: Nemci, Slováci, Rusnáci, Srbi, Chorváti, Slavónci, Dalmatínci, Vendi, Valasi, Macedónci, Arméni, Židia, Cigáni vyzlečú svoju národnosť ako nejaké šaty a svoju reč odvrhnú od seba ako nejaké použité náčinie? Oveľa väčší počet obyvateľov Uhorska (s pripočítaním Slavónska, Chorvátska a Dalmácie) a sčasti aj oveľa vzdelanejší, mal by sa riadiť podľa menšiny? Za lepšie si má Nemec vziať niečo horšie, ba ešte sa má za to aj poďakovať? Vari si Maďari myslia, že len oni milujú svoju reč a národnosť, a my ostatní to obidvoje ľahostajne opustíme? Ono tento omyl u Maďarov sa dá ľahko vysvetliť z jednotlivých príkladov nezďarných synov nemeckých, ale ešte viac slovenských matiek, ktorí odpadli od svojho národa. Kto však bude podľa jednotlivcov posudzovať celok? Väčšina je práve tak dobre zaujatá za svoju reč, ako aj Maďar za svoju. Nedivte sa teda ani trochu, keď proti tomu, čo im vy podkladáte, protestujú a vám odporujú. Prosím vás, obráťte celú vec a pomyslíte si, že ste vy na mieste tých národov,

ktoré chcete odnárodniť. Povedzte, čo by ste urobili, keby si vás nejaký hlúpo odvážny človek dovolil asi takto osloviť: „Chlape, odteraz sa viac nsmieš modliť *Miatyánk* (Otčenáš), ale *Otčenáš*, a ten musíš do roka a do dňa vstúpiť aj svojim deťom. — V Debrecine sa musí, török-szakad,¹¹ od 1. apríla 1833 po valašsky kázať. Žiadna dievka nsmie ani myslieť na vydaj, kým sa nenaučí po slovinsky a bez dôkladnej znalosti srbskej reči nech si žiaden človek neostrí zuby na uprázdnené miesto richtára v Szoboszlóve. — »Le a gatyával!« (dolu so spodkami). Tieto topánky a pančuchy si musí nechať pán Iúbiť namiesto sarkantyús csizmy (čižmy s ostrohami)! Sem parochňu a dolu s divokými fúzmi!¹²»

Ako sa na to budete tváriť, atyámfiái?¹² Jeden z vás sa bude smiať takej bláznivej žiadosti, druhý si odpúje naľavo i napravo, tretí zmraší čelo alebo si chytí fúzy, aby ste sa presvedčili, že vám ešte naozaj trónia pod nosom. V duchu vidím aj to, s akým dlhým, cifrovaným teremtetom¹³ tento Gejza alebo tamten Atila bude sprevádzať pohyby svojej zafatej päste, keď sa mu dá na vedomie úmysel vystrieť ruku na jeho nohavice alebo fúzy. — Obráťte kartu a nijako sa potom nedivte, že ste zaujali nepriateľský postoj voči národom Uhorska, ktoré nijako nechcú podporovať vaše prepíate zámery, keď majú za ne ako platenie v hotovom zhrabnúť stratu svojej reči a národnosti. Pretože chcete pomaďarčiť všetky nemaďarské národy Uhorska, práve preto nič nezískate a stratíte aj to čo ste už získali alebo utratíte to, čo by ste mohli získať pri miernejších požiadavkách. — A čomu sa ešte len možno úfať od spechu, ktorý to samo v sebe nemožné, okamžité umŕtvenie národného citu u obyvateľov Uhorska, chce možným urobiť, a to jedným coup de main?¹⁴ Práve to ešte viac pobúri a prepíatcov spolu s ich sangvinickými nádejami postaví do ešte horšieho polozenia.

Čo má obstať, dospieva len pomaly. To veru by sa mal naučiť Maďar od svojho duba, ktorý veľmi pomaly zapúšťa korene a len po sto rokoch sa z neho stáva mohutný dub, ktorý potom odoláva búrkam viacerých stáročí. Dávam vám preto dobre mienenú radu, aby ste príliš vysoko napnuté struny naladili trošku nižšie. Dobré si zapamätajte: terajšia generácia neuvidí zaslúbenú zem vašich žiadostí. Ak by niekedy malo prísť k všeobecnej maďarizácii, vymrie ešte veľa generácií, kým celkom nové pokolenie príde k Jordánu.

Vy pomýšľate na vyničenie ostatných národov? Viete, ako sa utvorili veci kedysi v Egypte, keď sa istý faraón zapodieval podobnými myšlienkami? Slováč sa zahniezdil medzi korenými Maďarmi a vedľa jeho bujnejších výhonkov vymreli iné rastliny. Mimochodom povedané, asi táto rozplemeňujúca sila Slovákov vnukla istému žartovným byť chcejúcemu Maďarovi pekný obraz,¹⁵ ktorým Slovákov označil za plošnice.

Ešte raz: Je nerozumné a pre rozumné ciele rozumných priateľov maďarskej reči škodlivé chcieť vyničiť všetky ostatné reči. Našťastie je to však len snaha prepiatcov a mládeže, ktorá ešte skúsenosťami nenadobudla rozumu, alebo takých horlivcov, ktorí si neberú žiadne poučenie z dejín. Tí sa ešte príliš málo poobzerali po svete a nepoznajú kraje Uhorska, v ktorých namiesto „Isten áldjon meg!“ počujú „Gott grüss euch!“ alebo „Pochválen Ježiš Kristus!“ — Je to skutočné nešťastie pre rozšírenie maďarskej reči, že sa láska k nej zvrhla na skutočnú *maďaromániu*,¹ ktorá nechce vedľa seba nič strpieť, čo nemá maďarský náter.

Aby sme prešli na druhú hlavnú chybu, ktorou vy prekážete svojim vlasteneckým snahám, nepripusťte teda, aby sa vám zbytočne hovorilo, keď vás napomínajú, aby ste si zmenili doterajšie svoje správanie k Nemadžarom, ktorých chcete získať pre svoje ciele. Vaša *pýcha*, spojená s opovrhovaním iných národov, a nespravodlivosť, ktorú musia ony od vás znášať, raní príliš hlboko, než aby vás tie národy nemali nenávidieť. No a kto vám ručí za následky, až sa začnú vybiť rozdráždené mysle?² Mažar nenávidí, s nepatrnou výnimkou vzdelanejšej triedy, všetky ostatné národy majúce s ním tú istú spoločnú vlasť. No a každý národ má predsa svoju národnú hrdosť. Nemec vychvaľuje svoju vernosť a vedeckú dôkladnosť a pyšne vypočítava svojich hrdinov od Hermana až po Blüchera. — Anglicko je vo vlastných očiach non plus ultra (Rule Britannia!).¹⁵ Francúzsko nám až do zhnusení opakuje, že jeho národ je la grande Nation.¹⁶ Ešte aj Grónčan, šťastný so svojim tulením sadlom (szalonna), vyslovuje svoje poľutovanie nad každým, kto nie je taký šťastlivý byť jeho súkmeňovcom. (Kár hogy nem magyar!)¹⁷ Trošku pýchy ešte nezaškodí, a tak nemožno pochváliť ani nepodareného Slováka v Uhorsku, ktorý sa hanbí za svoju materinskú reč a svoj pôvod od ozajstnej „grande Nation“ Slovanov, ani zvrhlého Nemca v Severnej Amerike, ktorý má tú istú ošklivú chybu. A tak aj Mažara skôr preslávi ako pohaní skutočnosť, keď jeho pýcha nebude nič iného znamenať, iba čo chce *Delille* povedať tam kdesi vo svojej poslednej básni, keď Uhra nazýva „*fiers Hongrois*“.¹⁸ Lenže s pýchou Mažarov je spojené slepé pohŕdanie inými národmi. Len maďarský národ je národ a ľud, takže sa na domnele domýšľavom titule slovenského časopisu *Národní noviny* (Ludový alebo Národný časopis) strašne pozastavovali, aj keď ten časopis už zanikol.^k

Mažara počujú v podobnom zmysle rozprávať o maďarskom Bohu,¹ (magyar Isten), v akom zmysle brali Židia svojho Jehovu. — O našincovi obvykle počujú „*ebadta németje*“¹⁹ (veľmi bežný a denne storáz opakovaný výraz, ktorý by sa dal asi preložiť s „Hundsgezücht“).²⁰ No my sme ešte takí šťastní mať určitú cenu^m v jeho očiach, keďže sa uponiži učí sa našej reči a svojich ešte neotesaných synov a dcéry posielajú do spišských miest

naučiť sa móresu. — Oveľa viac pohrdania nasype on na (dobromyseľného alebo zbabelého?) Slováka, čo medzi inými hrubianskymi sotizami dáva na javo aj oným nehumánnym výrazom: „tót nem ember, kása nem étel“. (Kaša je nie jedlo, Slováč je nie človek!) — No a kytica zo smradľavých kvetov, ktorú zozbieral Šafárik²⁰ zo (nota bene estetických) spisov polboha na maďarskom Parnase, piaristu *Dugonicsa*, čo ju onen kňaz chcel Slovákom pretrieť popod nos, môže sa okrášliť ešte inými kvetmi podobnej farby a podobného zápachu. Treba si len dať trochu námahy a vyslediť tento zápach v *Tudományos Gyűjtemény*, vedeckom časopise, kde sa medzi inými sotizami z roku 1830 nachádza krásna metafora: A tót rüh Miskolcot^o is már meglepett. (Slovenský svrab zaplavil už aj Miškovec.) Áno, aj v takom ctihodnom zhromaždení uhorských rišských stavov, v ktorom vedľa Nagy Pála a iných význačných Maďarov skvejú sa aj mužovia nemeckého a slovanského pôvodu, boli vypovedané slová, čo nezaobalene oznamovali pohrdanie inými národmi a predovšetkým Slovákmí. Delikátnosť vyžadovala šetriť prítomných Nemcov, Slovákov, Chorvátov, Srbov, ktorí sa museli cítiť urazenými pre takéto opovrhlivé výrazy. Lepšia časť prítomných, rozumie sa, hlasite neschvaľovala podobnú reč, ale u mnohých našla ozvenu. Medzi nimi bolo badať i takých, meno ktorých s pravými slovanskými koncovkami *-ský*, *-cký* a *-ič* nedovoľuje pretváрку pri ich pôvode, aj keby sa neviem ako po maďarsky tvárili a usilovali sa na spôsob netopierov pripútať k Maďarom. — Všetci títo páni totiž nevedia svoju materinskú reč, a — ars non habet osorem nisi ignorantem.²¹

Môže takéto pokračovanie zo strany Maďarov a tých, ktorí nasilu chcú nimi byť, získať srdcia Nemaďarov pre ich ciele? Nemusi ich to tým viac naladiť a pobúriť proti podobnej pýche? A raz už roztrpčení nemusia potom spolu s Maďarmi nenávidieť aj ich reč, namiesto toho aby si ju obľúbili? Hľadte, títo ľudia chcú budovať a medzitým búrajú, oni rozbijajú svoje vlastné dielo, ktoré sa tak namáhajú uskutočniť.

Ono Maďarom by sa možno mohlo aj prepáčiť, keď pohrdajú inými, ktorí sa neodvodzujú od Gejzu, a mohlo by sa za nich modliť: Pane, odpusť im, lebo nevedia čo robia. Ale to aj najchladnokrvnejšieho celkom pobúri a i najzbabelejšieho rozzúri, keď vidí ako niektorí Slováci (lebo my Nemci v Uhorsku nie sme takí podlí ako tí v Severnej Amerike), ktorí so slovenským mliekom vsali i slovenskú reč a pozdvihli sa pri slovenskom chlebe (v Holíči, Sarvaši, Hačave, Niredháze, Paludzi, Čabe, Jelšave, Čremošnom, Tvrdošine atď.), natoľko sa odrodili, že sa hanbia za vlastnú mater a opovrhujú inými Slovákmí, synmi tej istej matky. Oni, ktorí svojou vlastnou rečou preto opovrhujú, lebo ju nepoznajú, so slepou horlivosťou, ktorá presahuje horlivosť skutočných Maďarov, všetko chcú pomadařčiť.²²

Títo ľudia všetko skazili a do mysli skrze nich rozdráždených nemôže

maďarská reč zapustíť žiadne korene. Nenávisť, ktorú títo nepraví Maďari uvalili na seba, rozprestiera sa aj na ich dielo, na zveľaďovanie maďarskej reči.

A nad to všetko, čo najväčšmi poburuje, je to, že skoro všetci Maďari majú takrečeno výsadné právo na potupovanie ostatných národov, ale každé vyjadrenie, urobené na ujmu maďarskej reči (ani čo by to bola nejaká nedotknuteľná sviatosť), nech by ono i bolo najčistejšia pravda, chcú trestať *fiškálskou akciou*.²² Čo za krik narobilo zle pochopené Kocúrko (veselohra)! —

Vaša pýcha je na veľkej prekážke zveľaďovať tú vec, ktorú si vy tak veľmi želáte presadiť.

*

Ešte väčšou prekážkou je však *nespravodlivosť*, ktorej ste sa dopustili a ešte stále dopúšťate proti tým, ktorých chcete získať pre svoju reč. Myslím tu na *nátlak*, ktorý sa *mravnými* alebo *fyzickými* prostriedkami upotrebil a zamýšľa upotrebiť, aby sa uskutočnila okamžitá maďarizácia.

Predbežne chcem urobiť časovú poznámku, že národy Uhorska ani v onom neblahom čase tureckého jarma od týchto barbarov nemuseli strpieť ten útlak, aký trpia dnes, keďže vláda nevie nič o tom, o tej nerozumnej horlivosti Maďarov. Turek zobral svoje dane a okrem toho bozk a ešte niečo viac, ale nechal všetky národy^a bez prekážky používať ich reči a nikoho nenútil turecky hovoriť. — Moja druhá predbežná poznámka je, že tento nátlak, ktorý sa tak intolerantne deje proti reči jedného ľudu, je bezpríkladný, už či inde alebo v samom Uhorsku.

Už pred sto rokmi vynašiel *Patačić*,^r arcibiskup v Kaloči, svoju vlastnú rečovú metódu, keďže svojim rečove príbuzným Srbom (sám bol Chorvát) *ďvanástimi údermi* vpalicou znalosť maďarskej reči a toto potrestanie dal cítiť toties quoties²³ každému, kto si dovolil hovoriť po srbsky. Údery palicou premenil Patačić aj na peňažnú pokutu z práve toľko kurta forintov (uhorských zlatých).

Fridrich z Brandenburgu to urobil vo svojej krajine ešte zbesilejšie: keď chcel zaviesť nemeckú reč medzi svojimi slovanskými poddanými, zakázal pod trestom smrti učiť sa slovanskú reč. — Od Henricha VIII. sa stalo snahou anglických kráľov vyničiť materinskú reč Irčanov. Francúzi, bez toho aby boli ukrutní, tiež natískali svoju reč. Už aj o Rimanoch to isté tvrdí svätý Augustín (*De civitate*, XIX, 7).²⁴ *Sit fides penes auctorem*.²⁵ No a v najnovších časoch nachádzame príklad na natískanie holandskej reči v Belgicku. Hovorí sa, že používanie francúzskej reči bolo za Viliama zakázané v takých provinciách, a to vo verejných i súkromných zmluvách, kde holandskou rečou hovorila iba vzdelaná trieda. Keď chcel občan na

smrteľnej posteli nakladať so svojím majetkom, nútený bol dať to napísať v takej reči, ktorej nerozumel.⁴

Teda nič nového pod slnkom, a tak nachádzame tieto násilenstvá zase v Uhorsku, lenže nie také drsné ako kedysi v Brandenbursku.

Nechajte nás teraz vidieť, aké donucovacie prostriedky sa u nás používajú, aby sa nanútila maďarská reč. Chceme, aby sa Ľudia už vopred netriasli pred násilenstvami, ktoré si dovoľuje maďarský fanatizmus, preto budeme stupňovite pokračovať od najmiernejších donucovacích prostriedkov k najhorším.

Predovšetkým *donucujú* vyučovať v školách po maďarsky. Aby sa naučil maďarsky každý, kto raz chce zastávať nejaký úrad, to je ozaj správne a nevyhnutné. Že sa však štúdium tejto reči má aj na takých školách, a to par force²⁶ stereotypizovať, ktoré žiaci preto navštevujú, aby sa nemecky naučili, je o toľko nezmyselnejšie, že sa práve na týchto školách odjakživa nešetřilo cieľuprimeranými zariadeniami sa o to starať, aby mládež dosiahla cieľ svojho tamojšieho pobytu, tak, aby si Maďar spolu so Slovákom odniesol na prázdniny aspoň niekoľko tuctov slov a fráz. S tým je spojený iný nátlak, ktorý súčasne siaha rukou na poslednú vôľu istej šľachetnej dobrodinky. Veľké štipendium, ktoré založila grófka Johana Rothová, je podľa výslovnej vôle pozostaviteľky spojené s podmienkou usilovnosti a dobrého správania. O maďarskej reči niet v testamente ani slova. Jednako však neskoršie vyniesli výrok, že kto neovláda maďarskú reč, nemôže si robiť žiadne nároky na štipendium. — Maďarománia píše takéto kodicily²⁷ a dáva aj mŕtvym pocíťovať svoju horlivosť.

A teraz o krok ďalej. Robí sa svojho druhu ojedinelá neplecha, ktorá chce urobiť z kostola školu reči a z kazateľa učiteľa reči. V istej župe, skladajúcej sa zväčša zo Slovákov, nariadili už 11. decembra 1820, že kázne majú byť zo začiatku často maďarské a neskoršie budú výlučne len také. A už sú o tejto mánii správy aj odinakiaľ.⁴ — V tejto reči kážu Slovákom, ktorí nič alebo len málo vedia po maďarsky. Keď sa uhorsky káže, poslucháči zanechávajú chrámy prázdne. — Jedna takto znásilnená obec podala písomnú prosbu proti tomuto nešváru, ale prosbu vedeli odstrániť, lebo zemský pán a súčasne cirkevný dozorca nechal sa pomýliť svojím miestnym farárom, pomaďarčeným Slovákom, ktorý si dokonca i svoje meno preložil do maďarčiny. — Sú prípady, keď sa budúcemu kňazovi ukladá za povinnosť, že nesmie nikdy kázať po slovensky, hoci sa zbor prinajmenšom aspoň sčasti skladá zo Slovákov. V istom meste, ktoré bolo pôvodne slovenské, chceli starobylé právo bohoslužieb v slovenskej reči redukovať na niekoľko nedieľ do roka a Slováci museli čiastočne ustúpiť prevahe. Kazateľ, ak sa odpočíta jeho maďarské meno, Slovak ako repa, a podľa ubezpečovania svojich poslucháčov veľmi nedokonalý Maďar, vystúpil

v záujme Maďarov proti svojim bratom. Myslím, že by bolo i v záujme štátu dvíhať cirkevnosť a nie ju týmto spôsobom potláčať a Iudí z kostolov vyháňať. Ako sa pozastavuje Maďar, to znamená kalvín (magyar vallás = kalvínske náboženstvo), nad katolíckou bohoslužbou, že je jej reč Iudu nezrozumiteľná. Ale katolíkom neprichádza na myseľ kázať po latinsky. Protestant pokladá kázeň za najvýznačnejšiu časť bohoslužby, a práve tá má byť Iudu nezrozumiteľná! Aký to nerozum! — S týmto trestuhodným zneužívaním božieho slova, ktoré sa tým znižuje na prostriedok, hoci by sa malo pokladať za cieľ; ktoré v dôsledku tohto pokusu musí zastupovať Mártonovu gramatiku; s oným donútením, ktoré, práve tak ako každé nami protestantmi zakázané prenasledovanie pre vieru, uráža najdrahšie záujmy ľudstva, je tu a tam zároveň zlučená smiešna obyčaj, že maďarskej kázni predchádza slovenský spev.

Nechajte nás vystúpiť na rebríku o jednu priečku vyššie. Prepiatci medzi Maďarmi zdajú sa, teraz však v obrátenom pomere, na škodu Nemcov atď., spať si žiadať oné časy, v ktorých Nemeckému Uhrovi v jeho vlastnej domovine odopieral spolupožívať mestské a cechové výsady.^v — Oni (tí prepiatci) totiž na predposlednom krajinskom sneme dali ubohými slovami na porozumenie, že chcú iné národy, a celkom prirodzene Slovákov a capite,²⁸ vyhnať z krajiny. Boli to síce len duté slová ako ozvena dutých hláv, lebo „vana sine viribus ira,²⁹ ale niečo takého predsa len rozdráždí myseľ a nepriateľsky ich naladí voči všetkému, čo sa menuje maďarským.

Teraz prichádza to najlepšie! (Čujme, čujme!) Rečovú metódu, ktorú raz použil Patačić (pozri predtým), a to, ako Schwartner výslovne podotýka, s úspechom, začali aj v devätnástom storočí používať.^w Pôvodca nevie nič bližšieho o tom, čo sa v tej veci v Zschokkeho Ueberlieferungen rozprávalo, ako totiž Slovákov palicovaním maďarizovali (prudké mrmlanie v centre; na galérii počuť „Kutya teremtette!“),³⁰ ale niečo pravdy musí byť na tej veci. Bolo by si len treba želať, aby niekto toto barbarstvo bližšie osvetlil v niektorom hodne čítanom časopise. — Hádám by maďarománia nebola proti tomu, sylogistickú formu v Dari et Ferio³¹ všeobecne používať pri svojom robení prozelytov.

Samozrejme, že tento nešvár a všetky ostatné anomálie nezafažujú národ, nie rozumných, ale nerozvážnych. Nech je však ako chce, vždy zostáva pravdou, čo som už podotkol, že práve títo prepiatci všetko zničia, čo rozumní dobre začali, ba šťastí už aj uskutočnili. Nech posúdi nestranný človek, či toto násilie, už či jemnejšie uložené alebo hrubo za vlasy priťahnuté, môže napomôcť uhorskú reč. Tomu sa povie mysle odcudzíť, namiesto aby ich získali pre vec, ktorú chcú tak horlivo napomáhať. No a nemala by sa bez úžitku nechať skúsenosť, že od začiatku sveta až do

dnešného dňa na každé násilie nasledovala reakcia. Alebo či sa už zabudlo, aký osud mali Jozefove múdre zariadenia, keďže ich chcel násilne presadzovať? — Čo za výstupy vyvolalo vynútené odstránenie vrkočov v armáde, inak navyknutej na disciplínu! No a predsa len treba radšej upustiť od vrkoča, nech by aj bol spletený z Absolonových vlasov, ako upustiť od reči spolu s národnosťou. Človek je už raz taký, že si ani len dobrodenia nenechá nanucovať. „Timeo Danaos et dona ferentes.“³² A Portugalsko, čo by ináč znelo neveriteľne, dalo prednosť tomu pokladať Dona Miguela za Tita, než by si bolo dalo nanútiť rozumnú ústavu. — Z toho sa dá vysvetliť, že mnohý človek, úplne ovládajúci maďarskú reč a vôbec nie proti nej naladený nepriateľsky, len preto sa jej stal nepriateľom, lebo sa cítil hlboko urazeným pre násilnícku aroganciu jej zástancov. — Počul som o komsí, že od toho času neprehovoril viac uhorsky, ako nepriateľský duch Maďarov začal plúvať na ostatné národy. Ono násilnícke správanie malo aj ten účinok, že si teraz tým viac dali záležať na štúdiu nemeckej a slovenskej reči. Že dospievajúca mládež slovenského národa svojich otcov ďaleko prevyšuje v láske k materinskej reči a že ju vzdeláva bez hluku, ale zato s tým väčším zdarom. Ináč bolo u Slovákov zvykom korešpondovať po latinsky alebo po nemecky: teraz je na dennom poriadku slovenská reč a nezmyselný zvyk otcov zanechávajú synovia ako pedanteriu. Už sa ináč aj oveľa viac slovensky píše a slovenské knihy číta už aj ľud. Reakcia celkom prirodzene vyvolala aj spoločnosti mladíkov a mladých mužov, ktorí si dali záležať na svojom zdokonalení v materinskej reči a horlivosť rastie v tej miere, ako sa na druhej strane rozmáha falošná horlivosť. — Slováci sa z dlhého spánku prebudili k novému životu. — Nachádzame tu znova to isté, čo vídať pri prenasledovaniach pre vieru. — Začnite protestantov provokovať a ukracovať, a vyženiete ich chlad až na bod varu.

No a čo je výsledok? Ak sa chce pomôcť maďarskej reči, treba sa vzdať toho „Compelle intrare!“³³ Treba sa pokúsiť získať si mysle humánnym správaním, namiesto aby sa ich pýchou odpudzovalo od seba. Ani netreba žiadať príliš mnoho a netreba vec preháňať, aby sa tak pomaly prišlo k cieľu!

Tým by sme boli prišli na hlavnú otázku, ktorá však čiastočne už má svoju odpoveď v doteraz rečenom: *Aké pozitívne prostriedky treba použiť, aby sa napomohlo ochotné prijatie maďarskej reči a jej rozšírenie in partibus infidelium?*³⁴

Nechajte nás povedať, ako my tú vec začneme.

Keby som nebol nepriateľom akejkolvek násilnosti, s celou vážnosťou

by som vám poradil začať celkom od začiatku a už novorodeniťku nanútiť maďarské meno, a namiesto Hermana alebo Fürchtegotta a Vavreka nechať ho pokrstiť radšej na Gejzu, Gyulu, Atilu, Lehela, Taksonya a Arpáda. — Keď chlapčisko podrastie, nesmie mi byť z neho žiaden šuster, kým nebude vedieť svoj krát stans pede in uno³⁵ odremzať po uhorsky. Ak šestnásťročná dievča zachváti pruritus nubendi,³⁶ nech je znalosť maďarskej reči conditio sine qua non.³⁷ Od začínajúceho krajčírskoho majstra prinajmenšom by som požadoval technické výrazy jeho umenia v tejto reči ako náležitosť jeho etablovania. Učiteľ by pri skúške spôsobilosti popri jednom žalme musel vedieť zaspievať aspoň Csokonaiho scholiu³⁸ Drága kincsem, galambocskám, a to s náležitým prízvukom. Budúci kazateľ by musel namiesto Vulgaty alebo Novum Testamentum Leusdeni³⁹ včas ovládať Károliho preklad Biblie. Advokáta by pridržali predniesť všetky decisiones curiales⁴⁰ v maďarskom preklade a rezonovať po maďarsky o kapitole de donatione,⁴¹ najľahšej téme uhorského zákonodarstva. Lekárnický diplom by sa na nijaký iný spôsob nemohol vystaviť, kým by sa ten dobrý muž neuvolil na všetky svoje kelímky, škatuľky, fľaštičky a zásuvky ponaliepať uhorské nápisy. Vývesné štíty všetkých obchodníkov, umelcov a remeselníkov, ak by som zásah do cechových privilégií pokladal za dovolený, nesmeli by mať iné ako maďarské označenie. — Kuchynské účty by detto⁴² tiež museli byť maďarsky vedené. — Čo sa vybubnuje, muselo by ešte len aj v Lubici znieť po maďarsky. — Jedine v tejto reči vyhotovené zmluvy, prosby, nákladné listy, účty a iné štýlové cvičenia by boli platné. — Listy by sa mohli na poštu prijímať len s uhorskou adresou. Nemecké, slovenské, srbské, židovské kalendáre by predbežne museli mať v druhom stĺpci maďarský preklad, neskoršie, len čo sa aj Rusko uráči na gregoriánsky kalendár, by museli celkom prestať. Žiadna kniha, s výnimkou maďarskej, by nemohla dostať imprimatur⁴³ alebo by sa náklad musel obmedziť na desať exemplárov. A čo všetko by sa ešte mohlo urobiť pre ciele maďarskej reči, keby nebolo treba vyhnúť sa ešte aj tóni násilností, ako takým, čo viac škodia než osožia, ako sa to práve dokázalo.*

Nechajte nás pristaviť sa teraz pri tých prostriedkoch, ktoré žiadnemu človekovi neuškodia a veci jednako osožia.

Predovšetkým rád by som predložil tú iste nie bezúčelnú požiadavku, aby stavy, prv než sa ďalej pokročí, a reč vzdelá, dali si najprv na tom záležať, aby sa vzdelali hovoriaci a osveta sa rozšírila extenzívne aj intenzívne. Pre toto tvrdenie uvediem znamenitú autoritu. Garve^y hovorí: „Mne sa zdá, že je to len sám národ, ktorý vzdeláva reč postupnými pokrokmi v objeme a správnosti svojich poznatkov. Ak k tomu prispievajú námahy jednotlivých osôb, môžu byť nimi len veľkí spisovatelia, ktorí so svojimi ideami zároveň svoje výrazy* urobia obľúbenými v národe, alebo

vystaveným vzorom nejakej účelne použitej reči vzbudia pozornosť národa na vzťah svojich ideí.“^a

Dalej sa dovolávam vášho vlastného príkladu, ktorým chcete svietiť iným, tým, čo si ich želáte obrátiť. Čiastočne to už urobili tí Iudia, ktorí na tento cieľ zozbierali značné peňažné sumy. — Sú však aj iné zretele, kde by sa tiež žiadalo vidieť najmä vo vyšších stavoch nasledovaniahodné príklady. Sú ešte stále uhorskí magnáti, ktorí hovoria sice viacej európskych reči, ale nehovoria po maďarsky. No a zvlášť to platí o uhorských dámach. V samom strede Uhorska, v Pešti a Budíne, tak málo sa maďarsky hovorí, že sa človek domnieva byť skôr v Štajersku ako v zemi Maďarov. — V zasadacej sieni, kde sa za maďarskú reč tak prudko bojovalo, sa pred započatím debát hovorilo zväčša po nemecky. Popri uhorskom dolománe často vidieť pantalónové nohavice. A ako často sa len dá, zakaždým sa vďačne zbavujú národného obleku. Na to sa namietne: „Je to predsa nerozhodná vec.“ No ja proti tomu hovorím s istým klasickým maďarským básnikom:

„Mihelyt ruhát,^b nyelvet és szokást elhagytok,
azonnal megszűntök lenni amik vagytok.“⁴⁴

Podľa jeho mienky patria aj odpytujem nohavice k podstate maďarizmu.

Akože sa vy chcete pustiť do iných alebo ich sebe nakloniť, keď vy sami zapierate svoju národnosť. „Eb a magyar bajusz nélkül,⁴⁵“ odvetila raz na peštianskom moste istá dáma, keď si jeden všetečný Maďar ako prechádzal popri nej dovolil poznámku: „Eb a német kutya nélkül.“⁴⁶ Narážal tým na psíka, čo ho niesla a domnieval sa mať pred sebou Nemku. — Dáma zasiahla do živého, lebo Maďar nemal žiadne fúzy.

Moja tretia dobre mienená rada je, namiesto toho aby sa kostoly trestuhodne zneužívali na učenie maďarskej reči, školy na to cieľu primerane zariadiť. Keby bolo v mojej moci, tak by som nesmierne sumy, ktoré premárnili uvedení priateľa maďarskej reči, obrátil na dotovanie učiteľov maďarčiny a na štipendia za vynikajúcu pilnosť. Ak by niekto jednako nechcel urobiť ujmu nejakej sume, určenej na iný príbuzný cieľ, mohli by sa tým zase len vzbudiť platenia schopní priateľa maďarskej reči.^c

V škole treba urobiť začiatok; z nej sa bude potom maďarská reč šíriť do všeobecného života. Ale v školách nechajte nás zatiaľ k Bohu sa modliť v tej reči, v ktorej nám už od nášho detstva priniesli božiu známosť. Okrem toho prečítajte si 14. kapitolu v prvom liste apoštola Pavla Korinťanom a nenechajte, aby to k vám zbytočne hovorilo.

A teraz sa obraciam na vás, drahí kolegovia, ktorí ste povolání alebo hoc i nepovolání dávať do pohybu papierne a tlačiarne kyje. Je vo vašej moci dať maďarskej reči taký rozlet, aký jej ináč nikto nemôže dať. Prostonárodní spisovatelia odjakživa vykonávali veľký vplyv na ľudovú masu. Hoci apelujem na vás, musím vám znova povedať niečo výstraž-

ného, aby ste neškodili tej mase. — Čo vy pravdepodobne nevidíte alebo čo slepá horlivosť môže dokonca pokladať za užitočné pre vec, v tom ja vidím a to pokladám za prekážku rozvoja maďarskej reči. Totiž vy dorábateľa kníh z jednej strany nedodržiavate správnu mieru a z druhej strany neviete si zvoliť nič rozumného. — Horlivosť vás strhla veľmi mnoho písať. Spisovanie sa stalo tak remeslom ako v spisovateľmi oblaženom Nemecku. Lenže autori a nakladatelia Nemecka môžu pri tridsiatich miliónoch obyvateľov a ešte i v zahraničí počítať na odbyt svojho tovaru. Kto však bude v Uhorsku, kde je asi tri milióny Maďarov, kupovať tých mnoho vašich kníh, ak len nie, ako to býva u ozajstných Maďarov, že toho alebo onoho osedlá takzvaný patriotizmus vydať svoje peniaze za knihy, ktoré nečíta. — Kam to povedie pri mnohom spisovaní kníh, keď pri obvyklej slabšej produkcii India sotva prídu na svoje pri náklade od dvesto do päťsto exemplárov. Veď v obchodoch a lekárňach v Pešti obvykle maďarské knihy slúžia ako papier na balenie, najmä pri korení a species atramenti.⁴⁷ No nie je to nijaký div, že podobný osud stíha maďarské knihy. Každý spisovateľ tu, ako všade na tom božom svete, rajtuje na svojom drevenom koníku. Len čo jeho päť prstov zachváti scribendi pruritus,⁴⁸ tak si pomyslí: „No, ja už tiež čosi napíšem“ a nastolí publiku práve to, čo sám rád je vo svojom živote, nestarajúc sa, či aj publikum to isté pokladá za svoje obľúbené jedlo, takže chvatne za tým siahne, len čo sa to zjaví na jedálnom lístku, ináč nazvanom knižný katalóg.

Každú chybiťu oznamujú také knihy, o ktorých sa už vopred vie, že sa pri pôrode zadusia alebo že budú mať veľmi krátky život. — Ohlásenie istej maďarskej knihy to celkom naivne naznačuje, keďže s úprimným srdcom dáva ubezpečenie: „že každý predplatiteľ dostane svoj exemplár tam kde zaplatil a že nehrozí žiadne nebezpečenie že by bol oklamáný, ako sa už často stalo“.⁴ Uviedol som to len preto, aby som predložil dôkaz na správnosť svojho tvrdenia, že sa nemôže ani mnoho, ani jedno za druhým všetko písať, ak sa via humida⁴⁹ chce pomôcť na nohy maďarskej reči atramentom a tlačiarskou čerňou.

Ubezpečujem vás, že si Nemecký váži vašu reč a Slováck ešte viac, ten Slováck, čo sa o vlastnú reč tak málo stará, takže aj medzi samými kazateľmi je len málo tých, ktorí pišu pravopisne správne, zlepšiť to však dorastajúca mládež. — Dajte nám teda niečo poriadneho, niečo pôvodného, ale nie zohrievaný preklad takých diel, ktoré si vieme prečítať v pôvodine. No a museli by sme byť ozaj zlí vlastenci, alebo — podľa Napoleonovho výrazu — *mauvais sujets*,⁵⁰ keby sme nechceli čítať radšej maďarsky než anglicky alebo dokonca slovensky a samskrdámky.

Viete vy, ako začínal kardinál Pázmány, aby prilákal protestantov do lona samospasiteľnej cirkvi? Vedel zručne využiť v jeho čase rozdúcha-

vanú alebo už i planúcu lásku k maďarskej reči. Písal uhorsky s takou eleganciou, ktorú vtedy veľmi obdivovali. Čo nechal vytlačiť na obrátenie kacírov, to písal po maďarsky, a nebol to ten najbezvýznamnejší prostriedok, ktorým získal mnohých pre seba a pre svoju cirkev. Choďte aj vy a urobte to isté. Ale nie: *Compelle intrare!*⁵¹

Autorské poznámky

^a Kráľovské nariadenie znelo takto: „Nullius equidem vernaculum linguarum doctionem in Scholis sic dictis normalibus et nationalibus impediri vult Sacratissima sua Majestas, cuperet tamen, *ut linguae hungaricae, velut in regno hoc re ipsa maternae, praecipua habeatur ratio; ad cujus itaque culturam et propagationem, ac signanter in iis locis, ubi nunc plura idiomatica vigent, convertendae erunt curae.*“ Intimát z 20. apríla 1790, číslo 13,027. — Tieto podčiarknuté slová nevedomosť alebo samoľúbosť takto preložila v štatútoch Uhorskej akadémie: „hogy magyaron, mint ebben az országban *egyedül* anyanyelven“ atď. Zmysel originálu je preložený celkom nepravdivé. No a okrem toho sa ani to nevie, či „*egyedül*“ má to znamenať, že je maďarská reč jediná *materinská* reč v Uhorsku, alebo toľko, že v Uhorsku *jedine ona* má platiť za takú? Čo majú potom znamenať v prvom prípade tie „*plura idiomatica*“ v kráľovskej rezolúcii? A v druhom prípade bude zase protestovať Sedmohradsko proti tomu „*egyedül*“. —

Poznámka vydavateľa.

Upozorňujem, že všetky tzv. „Poznámky vydavateľa“ (niekde len „Vydavateľ“) pochádzajú od autora Jána Chalupku, ktorý aj takto (domnele dvojakým textom, už nebohého autora a vydavateľa) chcel odvracať pozornosť od seba. (Porov. o tom aj príslušnú kapitolu v štúdií.)

Preklad latinského textu: Jeho najsvätejšie Veličenstvo nechce nikomu zabrániť vyučovanie materinskej reči v školách takzvaných normálnych a národných, jednako žiada, aby bola osobitná pozornosť venovaná uhorskej reči ako v tejto krajine materinskej reči vecou samou (= prirodzene), teda na jej pestovanie a propagovanie musí byť venovaná starostlivosť najmä v tých miestach, kde sa hovorí viacerými rečami.

„*hogy magyaron...*“: aby sa maďarsky ako v tejto krajine v jedinej materinskej reči.

„*plura idiomatica*“ (lat.) viacerými rečami.

Sedmohradsko proti tomu egyedül, preto, lebo v Sedmohradsku, tvoriacom vtedy osobitnú krajinu, boli v zmysle tamojšej ústavy tri stavovské „národy“: Maďari, Sikuli a Sasi.

^b Medzi mnohými inými zvečnili sa títo vlastenci: grófovia: Štefan Széchenyi, ktorý na základ pre Uhorskú akadémiu obetoval jednoročné príjmy zo všetkých svojich majetkov = šesťdesiat tisíc zlatých konv. meny; Pavel Széchenyi, Juraj Andrassy, Ján Krst. Batthyány, Michal Esterházy, Karol Esterházy mladší, každý po desať tisíc zlatých konv. meny, Abrahám Vay osem tisíc zlatých k. m., Štefan Sándor zo Slavnic desať tisíc zlatých k. m.; gróf Juraj Károlyi štyridsať tisíc zlatých k. m., gróf Jozef Teleky sľúbil rodinnú knižnicu s tridsať tisíc zväzkami a okrem toho päť-

tisíc zlatých k. m.; gróf František Pálffy starší ročnú sumu štyristo zlatých k. m. atď. Jeho Cisárska Výsosť arciknieža *palatin*, ktorý aj ináč svojím príkladom predchádza vo všetkom, kde čo dobrého treba podporovať, dal desaťtisíc zlatých k. m.

Konv(encionálna) mena (skratka „k. m.“): rozumeli sa ňou zlaté v striebre (v porovnaní s papierovou menou v šajnoch, menej hodnotnou).

^c Celkom zabudli, že táto pochvala platí slovanskému národu (*tót nemzetség*). — Hrdinský pán *Sztotsek* ako Slovák!

Poznámka vydavateľa.

^d Britskí poddaní v Indii v jednom parlamente predloženom prosbopise sľubovali, že po dvanástich rokoch dôkladná znalosť anglickej reči bude podmienkou pre domorodcov, aby dostali miesto. (*Allgemeine Zeitung* 1837, čís. 184.)

^d/₁ Pôvodca, Nemeč, mohol by vedieť z Leškovho Elenchu, že je slovo „galamb“ slovenského pôvodu.

Poznámka vydavateľa.

^e Pôvodca tu rozmýšľal príliš liberálne. Tentoraz sa na latinskú reč v Uhorsku veľmi hnevajú, asi preto, že sa ju bez bitky nemohli naučiť. — Pri odovzdávaní Koháryho panstva Coburgovi nechceli za žiadnu cenu pripustiť latinský prípitok, čo ho chcel vyniesť istý evanjelický kazateľ za bujného stolovania. Povedalo sa: *inkább tótul mint deákul*. V najhoršom prípade má teda prednosť slovenčina.

Poznámka vydavateľa.

Inkább tótul ...: Radšej po slovensky ako po latinsky (dosl. študentsky, žiacky).

^f *Allgemeine Zeitung* 1830, čís. 265.

^g Vydavateľ si tu predbežne dovoľí dať otázku: Čo sa asi vlastne tým všetkým získa? — Predpokladajme to, ale neprípustíme to, že maďarské národy, počtom ich je najmenej sedem, a Maďarov ďaleko prevyšujú ako počtom, tak čiastočne aj vzdelaním, necháli by sa pomaďarčiť. Toto donútenie by nevyhnutne splodilo jednu alebo viacej nových rečí, rýdze miešanky, ktoré by k maďarčine mohli byť asi v tom vzťahu, ako je talianska reč k latinčine. Ako príklad, pravdaže ešte nedokonalejší, ako by tá vec vyzerala za nejakých päťdesiat rokov, môže už dnes poslúžiť maďarská reč z *Kunovej Teplice* a slovensko-maďarské nárečie z *Niredházy a Sarvaša* (drémální, ne zavadzálj; megállj, pajtás, azda pivot majú atď.).

Neskoršie, keď sa všetky reči zmiešajú, bude to ešte strakatejšie, a keby Kazinczy anno 1900 vstal z mŕtvych, vedel by v tej miešanine svoj národ ešte menej spoznať, ako čo by Cicero zase našiel svoj, keby dnes počul talianskych medvediarov a dorábateľov pokrovcov. Nepochybne má uhorská reč široké svedomie a veľmi dobrý žalúdok, ktorý hromadu cudzích slov, najmä slovanských, dobre strávil a asimiloval, ako to ukazuje *Leškov Elenchus* a *Dankovského Lexikon*. — To teda sa dociel. Neustúpi zdesene váš patriotizmus pred touto karikatúrou?

Drémální, atď.: driemať; nezavadzaj; počkaj, kamarát, možno majú pivo. (Maďarsko-slovenská rečová miešanina. Aby ju človek dobre porozumel, musí poznať obidva jazyky.)

^h Keby nebol autor príliš včas zomrel, bol by dožil čas, keď v Hesensku bol veľký krik pre zákaz nosiť fúzy. Fúzy boli predmetom parlamentných debát a vyslanec Jordan sa vyjadril, že ani sám turecký sultán nemá čo rozkazovať o brade svojich poddaných. No a napokon by sa mohlo ešte aj to rozkázať, že sa ľudia majú dať

dohola ostriať ako nejaký kapucín. — Vydavateľ sa pýta, či národnosť a reč nie sú viac hodné ako najkrajšie fúzy na svete? Cape tibi hoc. — (Tu máš; lat.).

^{ch} A tón nyelv ragad, hovorí maďarské príslovie (slovenská reč sa lepí). — Chceme sa tu zmieniť o inom debrecínskom trópe, lebo by bola škoda, keby sa mal pohrešovať v príručkách rečníctva. Zneje: A tót ökö, a német ló, a magyar disznó! Chce sa vraj tým povedať: Slovák rád pestuje voly, Nemec kone a Maďar svine. — Najmilší eufemizmus! V pôvodnom texte to znamená: Slovák je vôl, Nemec je kôň, Maďar je sviňa.

¹ Pán Rummy, ktorý toto slovo síce prvý nevymyslel, ale sa ho prvý odvážil verejne vysloviť, uvádza na to príklady, nad ktorými človek musí aj plakať, aj sa smiať. Zmieňuje sa o určitých divokých výpadoch, ktoré si dovolil istý maďarský literárny časopis oproti dvom v každom ohľade znamenitým a v literárnom svete najchvalitebnejšie známym mužom. Z jednej strany na arcibiskupa *Pyrkera* pre ten predložiteľný dôvod, lebo — — — ne básni po maďarsky. No a z druhej strany na *Kazinczyho*, tohto vynikajúceho Maďara. — Prečo? Lebo bol taký nevlastenecký — pro Deum hominunque fidem! — preložil do maďarskej reči *Pyrkerove Perien der Vorzeit* a *Magyarische Sagen* grófa *Majlátha*. — Treba na to komentár?

pro Deum atď.: za Boha a dôveru (spoľahlivosť) ľudí (lat.).

Vydavateľ.

¹ Rozumní Maďari myslia tak isto ako autor. — V časopise *Sas*, redaktormi ktorého sú *nota bene* dvaja Slováci, prinajmenšom je to o jednom z nich isté (*Thaisz*), druhý však (*Csernetzky*) aspoň sa zdá pochádzať od slovenských predkov — a my mu radíme, aby sa prekstil na *Fekete*ho alebo podľa analógie s *Thewrewkom* na *Eurdeuga* — teda v spomenutom časopise ktosi celkom správne hovorí: „A szídalom s szilaj alacsonyitás által, ahelyett, hogy másokat okokkal meggyőzvé, nyelvünkhez való szeretettel gerjeszteniék benne, azokat tőle elidegenítjük, s azt visszük végbe, hogy a mi igyekezetünknek annál elevebben ellene szegezük magokat. Mit tehetne az erőtetés a nemzeti nyelv ügyében, azt minden ember tudja, aki a magyar nyelv viszontagságait ismeri, tudván azt, hogy II. József németesítése hosszas álmodból felébresztette“ (*Sas*, zväzok prvý, 1831, str. 129).

Vydavateľ.

Fekete = Čierny. *Thewrewk*, meno so zastaralým pravopisom (výslovnosť: Török), to druhé je podľa výslovnosti: Ördög = čert.

Preklad maď. textu: Nadávaním a rujným znížovaním, namiesto toho, aby sme iných presvedčili dôvodmi a v nich vzbudili lásku k našej reči, odcudzíme ich od nej a docielime to, že sa tým dôraznejšie vzopru našej snahe. Čo spôsobí silenie vo veci národnej reči, vie každý človek, ktorý pozná ťažkosti maďarskej reči, keďže vie, že ju z dlhého spánku prebralo ponemčovanie Jozefa II.

^k Porov. Ueber die Magyarisirung der Slaven in Ungarn v *Zschokkeho Ueberlieferungungen* zur Geschichte unserer Zeit, 1821, december, str. 552 a ďalšie.

¹ Niečo podobného sa udomácnilo v Mexiku, kde namiesto „Hovoríte španielsky?“ synonymná otázka zneje: „Hovoríte kresťanský?“ (Habla Vsted christiano?)

^m Oj, áno, musí doložiť vydavateľ: medzi inšm sa povie: „A hamis francia kigondolja, a huncut német megcsinálja, a bolond magyar megveszi.“ (Falošný Francúz vymyslí, huncút Nemec urobí a blázon Maďar kúpi; maď.).

ⁿ Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten, Ofen 1826, str. 45.

o Ten dobrý človečik nevedel, že pôvodnými obyvateľmi Miškovca boli Slováci, na čo zreteľne ukazuje už aj meno *Miš-Kovec*. Dala by sa teda vec aj obrátiť a v najhoršom prípade parodovať s maďarským csömörom.

Vydavateľ.

Editor: csömör znamená ošklivosť (hnusota).

p V podstate sa to zdá byť celkom v poriadku: veď i *janičiari* a *mameluci* pochádzajú z najväčšej časti z kresťanských rodičov, a práve oni najprudkejšie horlia za islam; práve tak i *renegáti*. Aj to sa hovorí, že je z vlka najlepší pofovny pes, keď ho zväčša chytia, dobre chovajú a riadne dresujú.

q Moniteur Ottoman, prvý turecký časopis, vychádza vo viacerých rečiach, ktoré sú popri tureckej stĺpcovite dotlačené. — Máme vari ísť v 19. stor. do Carihradu, aby sme sa tam učili *liberálnejším* základným zásadám?

Moniteur Ottoman (franc.): Osmanský (turecký) oznamovateľ.

Vydavateľ.

r Katona Histor. metropol. Coloc. Eccles. Pars I., pag. 72. (Dejiny metropolitnej cirkvi kaločskej, časť prvá, strana 72; lat.)

s Tieto a podobné nezmyselnosti začínajú sa už zjavovať aj v Uhorsku. — Medzi inším jedna stolica nariadila, že každý musí viesť svoje účty v uhorskej reči. A viac takého.

Čo sa týka Belgicka, sú po úspešnej revolúcii sťažnosti, že sa zase Vlámom nanucuje francúzska reč. Čo sa celý svet zbláznil?

Vydavateľ.

t Sú vraj na to príklady, že sa slovenské deti nechávajú vychovávať v uhorských dedinách, aby sa uhorsky naučili a materinskú reč zabudli. Ó, ty *devätnáste* storočie!

u Porov. Zschokke, citované miesto.

v Schwartnerova Statistik, I, str. 128.

w Zschokke, citované miesto.

x Autor je figliar. On len to chcel *persiflovať*, čo sa doteraz skutočne stávalo. Alebo v prorockom duchu podal to, čo sa skutočne stane, a čo tu *naznačuje trochu kriklavo*.

Vydavateľ.

y Zbierka niektorých úvah, najmä o rečových zlepšeniach.

z Tak napr. század — je v úžitku, odkedy ho použil istý veľký maďarský spisovateľ (meno som mu zabudol). Tak slovo célarányos (účelný) a ešte iné. — (*Század* = storočie.)

a Preto treba odsúdiť námahy Maďarskej akadémie a súčasne len zavrhnúť onen štatút, podľa ktorého sú z jej sféry vylúčené politické a náboženské otázky, ako čo by mohla byť reč ochudobnená o vzťah k týmto otázkam.

b Namiesto „*ruhát*“ by som tam dal radšej „*gatyát*“. (Ruha = šaty, galya = spodky.)

c Bolo by len treba napodobniť príklad *Mecséryovej*, manželky generála, zomretej roku 1831 v Košiciach, ktorá poručila prešovskému kolégiu tisíc zlatých vied. čís., a to tak, aby sa úroky z tej sumy používali na plat jedného profesora maďarskej reči.

Vydavateľ.

^d Autor mal uviesť tieto príklady podľa mena. Vydavateľ si dovoľuje v tomto súvisе upozorniť na tieto knihy. Čo možno povedať na túto knihu, za ktorú treba zaplatiť 1 zl. 40 gr. bežnej meny: — A kávé, thé és csokoládé történeti, Pesten 1831? — Môže podobná kniha poslúžiť napomoženiu maďarskej reči, ktorá pre svoj celkom špeciálny obsah môže zaujímať najviac ak niektoré kávičkárky? Už ju vidím v duchu odsúdenú na fidibus. — Oznamujú celkom bombasticky Korán v maďarskej reči, takže by človek skoro uveril, že je to uholný kameň, o ktorý sa bude opierať celá stavba babylonskej veže, čo ju chcú vystaviť mnohí pracovníci, každý na svoj spôsob, ale nikto nie správnym spôsobom. „Jer, kedves nemzetünk; (to je rozkaz) nézd, olvasd, bámulj!“ (čo, prepánajána?) „Magyar Alkorán jut kezedbe!“ (Tisíc a jedenkrát!) „Nemzeti nyelven ezután, minden tudomány nemzet nyelven! Ez a nagy jelszó! Hogy a dicső európai nagy nemzetek sorában álljunk (teda tiež grandé Nation čo má tri milióny), hogy hazánkat egygé, egésszé, erőssé tegyük!“ (Bravo! Rule Britannia! To všetko spôsobí Alkorán, akže sa nezadusí pri pôrode, čomu sa zdá nasvedčovať ominózný termín prvého apríla a zabezpečuje to cena 3 forint pengő pénzben.) — Prečo nie radšej Biblia alebo jej nový preklad? — Alebo kto zaplatí za jednu knižku tri alebo štyri zlaté konv. meny, ktorá chce preto vystúpiť proti Štefanovi Széchenyimu (Széchenyi mint író), lebo napísal pravdu?

Najnovší dôkaz, ako už aj študentov srbia prsty a aké žalostné produkty vydáva na svetlo maďarománia, a tým marí zámery rozumnejších Maďarov, podáva Kis Koszorú (Venček). Autor predkladá tu na pobavenie podarené i nepodarené štýlové cvičenia maďarskej spoločnosti, ktorá podľa titulu kvitne v Banskej Štiavnici a v dôsledku toho po takom včasnom kvitnutí môže dodávať len veľmi nezrelé plody. — Tento všetečný autor naskakuje na všetko, čo nevoní maďarizmom, a dvadsaťdvaročný mladík dovoľuje si dávať lekcie duchovným dvoch superintendentí a profesorom. Púšťa sa najmä do autora Kocúrkuva. — Ak je autorom tejto veselohry skutočne ten, ktorého za takého označila verejná mienka, teda máme o ňom vyššiu mienku, než aby sme verili, že zodvihne rukavicu, ktorú mu hodil onen bitkár, a tak aby vybojoval nerovnomerný boj s akýmsi trpaslíkom. — Ostatné pokladáme toho autora, nasadivšieho si na hlavu veniec z bodliakov (ten mu môže tu a tam, ako istým zvieratám, poslúžiť za príjemnú potravu) po prvé za Torquemadu, keďže Kocúrkovo tak bez ďalšieho odsúdil na oheň, a na strane 109 opovažuje sa dokonca hovoriť o násilných prostriedkoch, ktoré bude musieť použiť národ, aby dosiahol svoj cieľ. (Je to nový dôkaz pre vyššie uvedené tvrdenia.) Po druhé sa chlapík veľmi dobre kvalifikoval za maďarského Dona Quijota, lebo ako tamten i tento všetko, čo mu do cesty príde, pohádza na hŕbu, ba bojoval už aj s veternými mlynmí, ktoré jeho obmedzená hlava sa domýšľala vidieť v predhovore ku Kocúrkovu. Pridajte mu rovnako zmýšľajúceho Sancha Pansu a dočkáte sa, čo za divy porobí, keď vás obkľúči v Bakoňskom lese, aby sa vyrovnal svojmu vzoru v Sierra Morene. V nijakom prípade nezastáva za pánom z Chudobíc, keďže svoje posledné nohavice venoval na tlač svojho Kis Koszorú, takže sa teraz rád odškodní nejakou tou stolicou maďarskej reči.

Vydanie maďarského konverzačného lexikona môže veľmi užitočne poslúžiť rozširovaniu maďarskej reči.

Vydavateľ.

A kávé, thé ... (maď.): Dejiny kávy, čaju a čokolády. V Pešti.

„Jer, kedves nemzetünk ...“ (maď.): Poď, náš milý národ, hľad, čítaj, obdivuj! Maďarský Alkorán dostaneš do rúk! Teraz už v národnej reči, všetky vedy v národnej

reči! To je veľké heslo! Aby sme stáli v rade slávnych veľkých európskych národov, aby sme urobili svoju vlasť jednou, celou a silnou!

3 forint ... (maď.): tri zlaté v striebre.

Széchenyi miní író (maď.): Széchenyi ako spisovateľ.

Editorské poznámky

¹ Pre múdreho (toto) stačí (lat.).

² Roku (lat.).

³ Rozumej maďarsky, tak aj v ďalšom texte.

⁴ To prvé je nadávka: čert a tisíc striel, a to druhé znamená: môj drahý poklad, môj holúbok (je to inak začiatok pijáckej piesne).

⁵ Vozidlo (lat.).

⁶ Myšlienkovou asociáciou (lat.).

⁷ Úradný názov holandského stavovského snemu.

⁸ Čo to hovorí? (nem., ale s vulgárnou výslovnosťou).

⁹ Poznáte ich po ich ovocí (lat., je to biblický citát).

¹⁰ Pes a mäso (gréc.). Známa Ezopova bájka: pes išiel cez vodu s mäsom v papuli. Pretože videl vo vode druhého psa s druhým mäsom, chcel si zobrať aj to, ale sotva otvoril papušu, vypadlo mu aj mäso, ktoré už mal.

¹¹ Stoj čo stoj (maď.).

¹² Krajania (maď.).

¹³ Nadávaním.

¹⁴ Odvážnym kúskom, útokom (franc.).

¹⁵ Niečo vo svojom spôsobe najdokonalejšie, neprevyšené (lat.). *Rule Britannia* = vládni, Británia (angl.), začiatok anglickej národnej hymny.

¹⁶ Veľký národ (franc.).

¹⁷ Škoda, že je nie Maďarom (maď.).

¹⁸ Hrdí Uhri (franc.).

¹⁹ Sprepadený Nemec (maď.).

²⁰ Psie plemeno (nem.).

²¹ Umenie nemá nenávisníka, iba ak nevedomca (lat.).

²² Trestnoprávne (z lat.).

²³ Toľkokrát koľkokrát (lat.), čiže zakaždým.

²⁴ O meste (roz. božom; lat.).

²⁵ Dosl.: nech je viera v rukách autora (ver mu, ak chceš; lat.).

²⁶ Násilím (franc.).

²⁷ Dodatky k testamentom (lat.).

²⁸ Predovšetkým, na prvom mieste (lat.).

²⁹ Dosl.: márne hnev bez sily (takého hnevu sa báť netreba; lat.).

³⁰ Pes a tisíc striel (maď. nadávka).

³¹ Sylogizmus: správny, rozumný záver. *Dari et Ferio*: oddávam sa a pritom bijem (lat.).

³² Bojím sa Grékov, aj keď prichádzajú s darmi (lat.; citát z Vergiliovej Aeneidy).

³³ Zažeň dnu (lat.).

- 34 V končinách neveriacich (lat.; ironické).
- 35 Stojac na jednej nohe (lat., čiže: okamžite).
- 36 Svrblivosť vydaja (lat.).
- 37 Podmienka, bez ktorej sa nemôže (niečo stať; lat.).
- 38 Dosl.: krátky výklad k starovekým spisovateľom (tu je to na posmech, lebo išlo o pijácku pieseň).
- 39 Nový zákon leydenský (lat.; narážka na kalvinizujúce snahy, ako vidieť hneď potom zo zmienky o Károliho preklade Biblie).
- 40 Rozhodnutie Kúrie, najvyššieho súdu (lat.).
- 41 O darovaní (lat.).
- 42 Tak isto (lat.).
- 43 Povoľenie na vytlačenie (lat.).
- 44 Len čo zanecháte oblek, reč a zvyk, prestávate byť tým, čím ste (maď.).
- 45 Maďar bez fúzov je pes (maď.).
- 46 Nemec bez psa je kofuha (maď.).
- 47 Druh černidla (lat.).
- 48 Pisárska svrblivosť (lat.).
- 49 Mokrou cestou (lat.).
- 50 Zlí chlapíci (franc.).
- 51 Porov. pozn. 33.